

Раїса Плотникова

Реквієм для Рози

Бритоголові гості

Я сидів за письмовим столом, зігнувши спину в три погібелі, і порсався в допотопних паперах, наче копав, чорти його батька знати навіщо, якусь вигадану печеру. Ні, та клята печера, про яку думав, якраз існує, вона існувала й сто літ тому, і триста літ тому, але ще до вечора того дня я волів би, щоб вона завалилася на віки вічні, заросла сталактитами й сталагмітами, щоб її забули всі, хто хоч щось колись знав і пам'ятав про пожолоблений часом рукотворний лабіринт.

Оглушило дзвінком — наче у двері хто лупонує. Ідучи до входу, я нашорошився, бо ніхто ніколи, окрім контролерів компослуг, ні за яких обставин до нас без попередження не приходив, а ті так не дзвонили зроду. На те була абсолютно об'єктивна й аргументована причина: я жив із жінкою, яка вже десять років вряди-годи лікується в божевільні. Її шизофренію годі було приховати від цікавих людей, бо в часи буйних нападів хвороби моя законна дружина вила сиреною пожежної машини, і наша багатоповерхівка ходила ходором, переймаючись долею нещасної. Люди, які називали себе добрими, радили мені запроторити

хвору на віки вічні в дурку. Я того не робив, бо колись давно любив дружину до сказу, вона мене — теж. Хтось із нас неодмінно мав збожеволіти від такої любові — це випало не на мою долю. Я ж почувався винним і ніс важкий хрест приречено й самовіддано, хоча вже давно кохав іншу. Але про це — згодом.

Того дня, розчинивши двері навстіж, побачив двох чоловік із абсолютно однаковими зачісками, а точніше, без зачісок, бо їхні лискучі черепи голилися ретельніше за підборіддя. Далі описувати цих бритоголових, мабуть, не варто, бо всім, і мені в тому числі, одразу стало ясно, що то за фрукти-овочі.

— Нам би побазарити, — прогундосив один із них. — Можна, папаша?

— А чого ж. Якщо — з миром, то можна все, — відповів я, хоча в «папаші» до цього важкоатлета найматися не збирався, бо ні статурою, ні виразом обличчя ми не співпадали, та й за віком я ледь-ледь міг би вписатися, якби ошчасливив якусь ранню спокусницю чи вона мене саме тоді, коли отримують паспорт.

— Так давай, запрошуй, не стовбичити ж нам тут. І ваабще, діла треба рішати... — промовив важкоатлет за номером два.

— Пішли на балкон, бо в квартирі зона ризику, — бовкнув я, починаючи драгуватися сленгом прибульців.

— Злякався? Та не дрейф, дядя, ми тебе навіть пальцем ні-ні, якщо домовимося, звісно... Поняв?

І тут мене трохи понесло:

— А ти мене на «поняв» не бери, — ошкірився по-їхньому. — Тут ще я хазяїн. Поняв?

— Та ладно, ладно — розберемося. Ми ж не фраера якісь. Можемо поговорити й на балконі, аби з толком.

Останнє речення, мовлене нормальною людською мовою, трохи врівноважило словесну перестрілку, і за мить ми розташувалися на тісному просторі стандартного совдепівського балкона, із якого було видно всі вікна сусіднього будинку й клапоть синього неба.

— Не шикарно живеш, — знову прогундосив той, що назвав мене папашею. — Ми могли б значно покращити твій побут.

— Ще чого! — хмикнув я, відчуваючи, як оте бруталне звертання «на ти» кусає мене не гірше, ніж сумнозвісний гедзь. — Дбайте про себе, а моє хазяйство — то моя приватна власність і моя парафія...

— Та не хочеш, то нехай так і буде, тільки ми тут зі своїм ділом...

— То чого носа сунете в чужі справи? Кажіть.

І так я твердо мовив оте останнє слово, що вони вже не чіплялися більше, а одразу заговорили по суті, перебиваючи один одного:

— Нам треба план лубенської Замкової гори...

— Та не тільки гори, а й підземелля. Ну розумієш, мабуть?

— Платимо готівкою, а якщо щось наріємо, додамо відсоток...

— Наші люди вкладуть бабло, а в тебе пропаде... Коротше, що там у тебе є по Замковій горі й підземеллю?

Мені одразу нестерпно захотілося позбутися цих крутеликів, випхати їх обома руками за межі власної території, але, тверезо оцінивши обставини, зрозумів, що силові методи не дадуть бажаного ефекту, і тоді цупкий мозок миттєво почав працювати над стратегічним планом по звільненню моєї приватної території від несподіваної бритоголової напасті. Але чомусь нічого вагомішого, ніж брехня, на думку не спадало, і я непереконливо промимрив:

— І хто вам сказав, що в мене є якісь плани? Загальні відомості, звичайно, є, бо на те ж я й копірсаюся в історичних фоліантах, та якби були плани печер... Ні, хлопці, я б вам їх нізащо не віддав — я б сам вже давно займався розкопками.

— Не чуди, папашо! За які такі статки ти б копав? Кого б найняв за зарплатню доцента? Та й хто б тобі те дозволив без паперів, на які теж потрібно купу бабла й такий дах, котрого тобі до гроба не мати?

— Ну, може, й так... Може, й не копав би, але

докторську вже точно захистив би, а то вже ось скільки літ ходжу в доцентах.

— Ти нам зуби не забалакуй. Давай по справі говорити. Так пошукаєш плани чи як?

— Нічого мені шукати, —я маю таку пам'ять, що й те, чого не було, пам'ятаю, а вже те, що бачив раз, до смерті не забуду. Немає в мене ніяких таких мап і планів.

— Та-а-к... Значить, не домовились? — напустив на себе суворості той, що дратував мене папашею.

— Немає про що домовлятися.

На цьому наша перша, але не остання зустріч обірвалася. Колоритні особи зникли за дверима, залишивши по собі міцний дух чоловічих парфумів з домішками поту, бо спека на дворі стояла така, що навіть мозок плавився, як смалець на пательні, не кажучи вже про зайві кілограми ваги. Кілограмами я не переймався, бо зайвих у мене ніколи не було, а от за мозок таки трохи хвилювався — втрата свіжої думки завжди прикро дошкуляла. Та тривога, яка відтоді напосіла, покотилася кавалком і почала обростати домислами. Я знав, що накручую себе, але не на пустому ж місці... Підстави були вагомі: поява візитерів — раз, а по-друге — те, що я їм не сказав, було моєю мрією, довічним безсонням, фата-морганою... Але я мало кому говорив про

сокровенне, щось трохи знала тільки моя єдина доросла доня, котра навчалася на останньому курсі одного з національних універсів.

Коли б не це шалапутне дівча, я б уже не раз мав нагоду дістатися краю. Вона, Галюся, з перших днів свого свідомого життя була моїм затаєним тріумфом, моїм фантастичним струсом мозку, після якого настають феноменальні просвітлення й горизонт ширшає стократ. Напевно, я весь час перебільшував її здібності, але це насамперед було потрібно мені, а не їй. Зараз згадую Галюсині концерти на стільчику й дивуюся власній сліпоті, а точніше, глухоті. Ото, бувало, тільки-но з приймача вилетить перший акорд пісні, і голос вічної примадонни естради Алли Борисівни ознаменує початок нашого домашнього шоу, Галюся вже стоїть на верхотурі й страшенно фальшивим голосом виводить: «Міліон-н, міліон-н алих роз...» Голосок у моєї артистки був, але зі слухом ведмідь таки добряче побавився, і вона затягувала такої, що вуха нормальної людини мали б зів'яти вщент, але я радів тому солоспіву так, як зараз вже ніколи й нічому не радію. А ще у моєї малої була феноменальна пам'ять, і тут вже ніякої фальші. Мене перевершили стократ, але це той випадок, коли втішаєшся.

Тепер я вчуся потішатися самотністю. Навіть

від тих, хто ще не зміг розчарувати, шарахаюся, встигаючи лишень чемно привітатися. Знаю, що лишаю себе живого спілкування, ховаючись у мушлю самоти. Мушу сказати, що мені в самотності не так вже й затишно, але трохи затишніше, ніж там, де всі. Зберігаючи кілька антикварних штукочок, які дісталися в спадок, хочу бачити своє житло майже аскетичним, бо колись відчув, що зайві речі — це тягар, який ми передаємо нащадкам. А хіба не аморально найбільше обтяжувати тих, кого любиш? Комуś може здатися, що в мене просто якийсь невизначений різновид фобії, бо мій страх породжує безліч обмежень. Я боюся мати більше, ніж потрібно людині. Може, хтось із заможних людей скаже, що це невдахи так виправдовують себе, щоб потайки спливати жовчю, заздрячи багатіям, але я тільки раз у житті відчув під ребром тягучу й липку, як жуйка, ознаку заздрості. І це аж ніяк не стосувалося такого стандартного предмета задоволення, як гроші чи бездуховні речі.

Моє шалапутне дівча завдяки покійній бабусі надбало трохи незалежності й живе в квартирці завбільшки з наперсток. Великий зеленоокий годинник у її крихітній вітальні весь час показує четверту годину. Галюся каже, що вона, народжена о четвертій годині ранку, зупинила час, щоб

гостріше відчувати власну минущість і не гаяти себе задарма. На цю думку її нашттовхнула Ліна Костенко. Пам'ятаєте? «Бо то не час минає, це ми — минущі».

Дзвінок на стаціонарний відірвав мене від роздумів, і рідний голос студентки археологічного факультету випалив кулетметною чергою:

— Та', чуєш, ми з Яриком їдемо в Лубни. Можеш собі уявити, що я наблизилась до твоєї мрії? Це ж у якому році отой знаменитий археолог останній раз вів там розкопки? Здається, у двадцять другому? А ти не знаєш, коли ще щось там копали? Та', збери мені все-все про лубенську Замкову гору.

— Мала, Галюсю, ану спробуй трохи вгамувати свої неперевершені емоції. Вгамувала? А тепер кажи все повільно й конкретно.

— Тату, ми їдемо в Лубни. Ярослав каже, що він вже весь Інтернет догори дригом перевернув і щось накопав про Замкову гору, от тільки про підземелля нічого конкретного ніде не знайшов. Я знаю, що ти щось знаєш.

Збіг обставин чи Господнє провидіння? Усе життя я самотужки длубався в нетрях загадкової таємниці Яреминих скарбів, сподіваючись на підказку Стелецького, а тут за одну мить стільки охочих і зацікавлених. Та-а-ак... І що ж далі? А може, це так в обхід працюють мої нещодавні

гості?

— Мала, я хочу говорити з тобою віч-на-віч. Прийди! — це все, що мені вдалося приголомшено видушити з себе.

Я вже сто років живу на Сирці, й, сподіваюся, ніяка лиха година не забере в мене мізерну частину особистої ойкумени, бо тут жив мій батько, тут жив дід, тут у сусідньому будинку живе моя доня. Щоправда, колись ми жили у власному будинку з товстими стінами й високою стелею, але так сталося, що все те знесли одним махом, і наше помешкання обернулося на тонкостінну багатоповерхівку зі всіма зручностями, яка обмежує простір бачення, мислення, відчуття... Зате через тонкі простінки чутно в нашому помешканні навіть те, що повинні чути лишень двоє.

Колись моя мала Галюся прокидалася рано-вранці, і, стоячи босоніж на ганку, казала: «Я іду шукати вітерець». Тепер вітер стьобає стіни, вікна й балкон шостого поверху, сягаючи протягами всіх закутків, шукати його не треба — він тут володар. Роза вітрів у цій точці готова демонструвати частоту й направлення вітру постійно. Відтак наш будинок — в перманентному стані шаленства.

Галюся ввійшла до квартири непомітно, мені здалося, що вона влетіла в розчинену настіж кватирку й стала перед мої очі, мов та фея із старої

казки. Напевно, я просто телепень, який з голови до п'ят перебуває в нафталіновій сентиментальності й ідеалізує все, що стосується моєї дівчинки, хоча точно знаю, що вона спить з отим патлатим Яриком, смалить міцні цигарки, ганяє на скутері й іноді шукає істину на дні бокалу з вином.

— Тату, чесно, ми їдемо в Лубни на розкопки. Якийсь новоспечений капіталіст фінансує проект, і на нашому факультеті оголосили, що бажаючі повинні звернутися через електронну пошту за довідками. Ми з Яриком — бажаючі.

— Ага, вам закортіло романтики. А чого хоче отой капіталіст? Скарби Яреми Вишневецького, мабуть, саме те, чого не вистачає скоробагатьку. Археологи життям ризикують ради науки...

— Та', в тобі живе зануда або ж велика вітчизняна жаба. Якщо скарби існують, то їх треба знайти. За одні дозвільні папери на розкопки пів царства запросять. А у нас з тобою немає царства, — значить, шансів наблизитися до Замкової гори теж немає.

Моя люба донечка тільки здогадується, що я сім разів був у тих Лубнах і ще за влади рад підкрадався до тієї гори, але тоді там розташувалася військова частина і вишка, на якій постійно чергував солдатик зі зброєю. Це відлякувало не тільки мене, а й дурненьких горобців, котрі шугали понад мальовничим пагорбом. Та враз мені стало

трохи ніяково, а згодом навіть соромно за себе, бо в даній ситуації позиція: або — я, або — ніхто, мала осоружну пику злодія, який краде у всього людства.

— Та', а може, той скоробагатько теж хоче прославитися і не абичим, а благодійністю.

— Тільки не кажи мені, Галюсю, що він може утнути щось неймовірне, мов той чернець Федір, який, знайшовши у варязьких печерах «золота і срібла багато й посуд дуже цінний», знову закопав скарб, бо йому на багатство було начхати.

— Дивак твій чернець Федір, тату. Ну навіщо ж бу-ло щось знаходити, щоб потім все те знову закопувати?

— Нічого ти не розумієш, мала. Він це зробив для того, щоб різні скоробагатьки не попривласнювали багатство, а ще для того, щоб хвилювати уяву скарбошукачів, а ще для того... Федір напевно знав, навіщо живе, і цінності в нього були інші.

— Тату, так ти проти розкопок?!

— Ні, ні... Я — за! Хоча від мене так мало залежить, на жаль.

Потім ми з Галюсею довго пили чай з трав'яної потерті. Ми завжди вдвох пили тільки такий чай, бо клята ранкова кава підіймала мій тиск, і ввечері треба було урівноважуватися прадідівським чи прабабиним зіллям, хоча без пігулок не завжди вдавалося. Я наливав запашний

напій у велике блюдо й дмухав на окріп, а Галюся сміялася, обзиваючи мене валянком. І без угаву задавала питання, на які неодмінно треба було відповідати, бо це було зведено до ритуалу ще з тих часів, коли моя доня ходила під стіл пішки.

— Та', у тебе є Бог?

— Це я є у Нього, а Він — наді мною.

— Звідкіля ти те знаєш?

— Бога не треба знати — Його треба відчувати.

— Ти йому віриш? А що, як він обдурює?

— Мала, давай не будемо Його ображати тільки тому, що ми чогось не знаємо.

— Та', а ти не хочеш говорити про Бога, — я це помітила. Тоді давай поговоримо про диявола.

І тут я так зиркнув на свою любу дівчинку, що їй одразу перехотілося говорити про нечисту силу, бо при усій безмежній любові, яку я почував до неї, моя тверда воля була непохитною, і грюкнути кулаком об стіл, хоч і без особливого бажання, я міг. Щоправда, Галюся — теж.

Колись я вдивлявся в миле серцю личко дитинчати і бачив чи хотів бачити в рисах дівчинки не тільки свій рід, а й те, що виокремить її від самого народження. Я бачив не тільки передане в спадок, а й те, що дає Всевишній усупереч всім вадам і всім перевагам пращурів. І навіть якщо це не дуже тішило, варто було визнати, що моя

дівчинка мала свою власну вроду, свій характер і тільки пам'ять таку ж цупку, чи пак цупкішу, ніж у мене.

Іноді я так само вдивляюся в спляче обличчя своєї нещасної дружини, відшукуючи і в її рисах Галю, але з кожним днем ця жінка віддалялася й віддалялася від нас навіть зовні, бо тепер жила в загадковій країні, з якої немає вороття. І виходить так, що всі ми абсолютно не схожі. Ми не схожі одне на одного так, ніби люди з різних племен.

А щодо несподіваних заявок, то це у неї змалечку. Пам'ятаю, рочків у чотири заскочила знадвору у дім і гукає з порога: «Тату, ти повинен мені допомогти намалювати того, що в небі...» «Птаха?» — питаю я. «Та ти що, тату?! Бога!»

— Та', я пішла, — зруйнувала хід моєї думки доня.

— Коли їхати? — відгукнувся я.

— Скоро! — сказала і зникла так непомітно, як і прийшла.

Потім я зазирнув у кімнату хворої й побачив, що вона прикипіла поглядом до вікна й непорушно дивиться на вулицю. Здавалося, що це зовсім незнайома жінка уважно переглядає якийсь дуже цікавий фільм і ніхто не має права відволікати її від того видовища. Я тихо зачинив двері. Хоча чомусь страшенно хотілося глянути туди, куди дивилися безумні очі, щоб побачити все...

Того дня я повертався електричкою з Чернігова і випадково зустрів маму. Ні-ні — я не збожеволів. Мама померла три роки тому. Та то була вона. Потяг петляв поміж пагорбів, сонце присідало, скочувалося, рухалося поповзом, тікало за гору... І раптом на одному зі схилів я побачив жінку у вилинялому літньому сарафані. Вона стояла на самісінькому вершечку пагорба, і здавалося, що ось-ось відірветься від землі, змахне крилами і — небо навпіл, і мою нажахану душу — навпіл. Мабуть, мама вгледіла рідну отетерілу пику, що приклеїлась до скла вагона, бо спокійним поглядом провела мене аж до межі тутешнього існування, в якому я знову опинився сам на сам з реальністю. Довго сидів довбнею і не міг збагнути, чи то ж таки видіння, чи якась напасть, чи, може, знак який посилає мені найближча душа з високості небуття?

Та гедзь би мене укусив, тільки б не піти знову під укіс, не зірватися з налігача, яким сам себе тримаю! А може, й не сам? Може, це мене тримає моя хвора дружина, бо допоки вона скімлить або ж німує за дверима своєї кімнати, я тримаюся і працюю, як кат. Та щойно відвожу її до психлікарні на обстеження й нетривалий курс лікування, все летить шкереберть.

Я невиліковний, я безнадійний алкоголік.

Мої запої не затяжні, але виснажливі. Перший стакан горілки я розводжу кока-колою, другий вже

йде за милу душу, далі я не рахую. П'ю сам, в однині. Потім сам в однині здихаю, потім моя печінка не витримує, і, захлинаючись блювотинням, я подумки беру себе за барки, щоб врізати хук собі люботому для опритомнення. Перетворюватися на людину завжди важче, ніж втрачати людську подобу. Вранці того дня, за яким вже видніється Голгофа, я знову змішую горілку з кока-колою, і, виливши те пійло в горлянку, включаю диск з фільмами, де Шварценеггер вибиває мізки разом з останками інтелекту всім довкола себе і тим, хто все те дивиться. Сподіваючись тільки на власну цупку пам'ять, яка може вистояти в будь-якій бою, я вигадую протидію за протидією: знову розводжу горілку з кока-колою і все те виливаю до унітаза, врубаю на всю потужність щось у виконанні Фреді Мерк'юрі, б'ю в дзвони, які моя медитуюча уява бачить під стелею ненависної кімнати, розштовхую всіх тих, хто оточує мене, тремтячими руками; чомусь їх завжди четверо, і всі вони одночасно наступають. Я один, але саме той п'ятий, у котрого є вони, четверо — стіни, які повинні мене впокорити. Ці стіни — моя затісна шкаралупа, мій важкий панцир, гамівна сорочка і водночас рятівний круг.

Пити я почав давно, так давно, що вже годі й пригадувати причину, яка штовхнула мене в ту вирву галюцинацій.

Чи було в мене нещасливе кохання? Чотири роки я був закоханий у одну жінку. Ходив за нею слідом, страждав, мучився. І нарешті в запалі якогось свята ми покохалися. Вранці я відчув звільнення від душевної істерики. Тоді я вже потроху балувався оковитою, і після п'яної пригоди з любощами відчув себе справжнім факіром. Я, впокоривши жінку своєї мрії, впокорив власну пристрасть. Тодішнє кохання закінчилося, бо все на цьому світі має своє логічне завершення, щоб або почати з чистого аркуша, або просто сконати. І, мабуть, немає більшого безглуздя, ніж самогубство заради нещасного кохання, яке мине. Та тоді моє анемічне кохання закінчилося на віки вічні, бо через кілька днів після нашого пристрасного злягання ту молоду й вродливу жінку збив КамАЗ із щибінкою. Кажуть, від удару машини вона не дуже постраждала, а от засипало її вже намертво.

Я ніколи не був повним дурнем. Моя дурість була частковою, вибраною, може, навіть навмисною. Я завжди знав, на що йду, знав, що певний вчинок можна визнати дурнуватим, але чинив саме так, бо інакше не міг чинити. Існують запрограмовані помилки, без яких життя варте лише половини.

Розмірковуючи над новими помилками, які мали можливість втілення, я одягнув футболку, шорти та легкі сандалі й помчав по східцях, наче

тінейджер, сподіваючись на приємну літню пробіжку, бо передчуття денної спеки таки дістало. Під'їзд ще спав сном трудяги, котрий ранок вихідного дня марнує на досипання за тижневий аврал. Я навіть притишив свій політ східцями, збагнувши, що вчинив шум, але, розігнавшись, ледь загальмував на першому поверсі й тут прямо-таки нарвався на своїх новоспечених знайомих.

— О, дядя! А ми — до тебе! — вигукнув бритоголовий красунчик, заступивши двері.

— Мені ніколи, — бовкнув я не дуже переконливо, бо несподіванка розбалансувала хід моїх думок.

— Встигнеш. Ми тебе зараз за одну мить домчимо — сідай у «шевроле». Тільки без вибриків, — сказав він, переступивши поріг.

Далі я вже не чув слів, бо, зреагувавши миттєво, вислизнув із дверей під'їзду в'юном слідом за ним і дременував за ріг будинку так, що мене міг наздогнати тільки спринтер, який носить звання щонайменше чемпіона нашої досить-таки стрімкої столиці. Може, те, що я вмить рвонув світ за очі, було новою помилкою, про яку я не встиг подумати, але нічого іншого мені не випадало, бо часу на роздуми було, як кіт наплакав. Запланована пробіжка видалась нівроку, хоча хвилин зо три я чув позаду себе важкий дух погоні. Та впевнений у своїй перевазі, швидко відірвався від новоспечених

«друзьяк», петляючи знайомими завулками.

Я біг легко, бо ще змалку мав неабияку спритність і час від часу займався цим спортом на любительському рівні, особливо тоді, коли кидав курити. Всі пробіги, присвячені визначним подіям і датам, тішилися моєю присутністю. Але іноді втеча більше скидається на пастку, ніж полон. І, мабуть, зараз я сам собі підписував вирок на довгострокове переслідування, бо бритоголовці і той, хто ховався за їхніми широкими спинами, тепер зроду-віку не повірять у те, що в моїх архівах немає планів підземелля. Та як би там не трапилось, а в мене не було ані найменшого бажання їхати з ними в «шевроле» навіть тоді, коли б запропонували прогулянку в Париж чи Баден-Баден. Із такими пиками, як у цих добродіїв, подорож неодмінно мала завершитися чимось сицилійським. Їхній «хрещений батько» з Конча-Заспи чи Оболоні, а може, прямо з Банкової міг би примусити кого завгодно намалювати ті плани власноруч.

Загальмувавши біля лави у знайомому затишному дворику на Щусєва, сів і знову хотів поринути в роздуми про феноменальну здатність людей помилятися, але нічого цікавого тієї миті в голову вже не лізло, бо заважала пригода, від якої війнуло тривогою. Я вже давно знав, що, обираючи галоп, помиляюся значно частіше, бо тоді, як той кінь в шорах, нічого довкруги себе не бачу.

Трохи оговтавшись, вирішив порушити залізне правило, яке існувало між мною і тією жінкою, котру вважав своєю, і почимчикував до знайомого будинку, пересвідчившись, що за моєю спиною ніхто не маячить. Наше неписане правило: про зустріч треба домовлятися зазвичай заздалегідь, зараз мене чомусь дратувало.

І взагалі, у нас були якісь дивні стосунки. Це можна було назвати любов'ю без пристрасті. Варя знала більше, ніж можна було збагнути з виразу її обличчя, погляду, інтонації. Це завжди насторожувало і неприємно вражало. Ця жінка здавалась небезпечною, але від того, чи, може, зовсім з іншої, невідомої причини, притягувала мене магнітом. Зустрічалися ми вкрай рідко. Прелюдія нашого зближення була варта цілої симфонії. Ми так довго приглядалися одне до одного, так довго вивчали, звалили, відкривалися, наважувалися, що виникла загроза, посивівши, так і не переступити межу — померти не згрішивши. Але, як виявилось потім, обоє вбили собі в голову, що, спізнавши солодощі любові, можна отруїтися розчаруванням. І тоді шанс втратити все — буде єдиним, а повернення затяжної, красивої, по-своєму відданої прелюдії нам не гарантував навіть сам Господь Бог. Виходить, що ми, нахлебтавшись за роки свого життя вдосталь розчарувань, стали боягузами. А той, хто носить в своїх грудях страх,

не здатен на вчинок. Хоча, озираючись, мені чомусь здається, що Варя боялася мене так, як гора боїться вітру. Та якби я випадково не нарвався на чужу телефонну розмову, наші стосунки й досі могли б перебували в стані прелюдії.

— Він йолоп! Я не можу повірити людині, яка прикидається святою — краще вже бути безбожником. Знаєш, що він сказав, коли Габелко запитав, чому тут правлять службу російською? Не знаєш? А я своїми вухами чула, як він вигукував: «Ідіть звідси, бо я зараз дістану з-під ряс пистолет!» — роздратовано сказала Варя на тому боці дроту, тобто по телефону, коли я одного разу набрав номер і припав до слухавки з надією на райський солоспів. — Розумієш, із нами він говорив чистою українською, а правив у нашій церкві російською. І що ти на це скажеш?

Я розгубився. Я не розумів, чому вона навіть не привіталася, про кого говорила, і взагалі, чого їй треба від мене?

— Мовчиш? Можеш помовчати, але не захищай його, бо я не вірю в духовність того, хто прямо на френч «кадебешника» одягнув сутану, — сказала вона трохи спокійніше.

— Варочко, ти про що говориш? — запитав я.

— Це хто? — прошепотіла вона здивовано. — Іване, з якої радості ти вплутався в розмову?

— Варочко, я, мабуть, встряв, але...

— Ти — як сніг на голову! Я ж не з тобою розмовляю! — вигукнула вона і гепнула слухавкою.

Так ми, дякуючи плутаним комунікаціям, вперше полаялися. І що дивно, всі наші наступні лайки відбувалися тільки тоді, коли говорили всліпу, тобто по телефону. Можливість доторкнутись одне одного хоча б поглядом завжди рятувала, а магія реального плотського доторку взагалі здавалася всесильною, бо оберігала від фатальної фальші слів.

Але тоді Варя зателефонувала буквально за кілька хвилин після скандалу і не вибачаючись запропонувала зустрітись. Я відчув холоначим серцем, що вона просто призначила побачення. І це після багатьох років знайомства! Мені чомусь пригадалася моя давня любов із страшнуватим, навіть трагічним фіналом.

Того разу не було ніякої бодай приблизної прелюдії. Якраз буяла осінь, така довгограюча, така втомлена й розквашена, і я як хлопчисько теліпався на перше справжнє побачення з Варєю, не знаючи, чи хочу чогось більшого від наших стосунків, чи вже давно перехотів. Мені чомусь здавалося, що вона не прийде, та пак навіть хотілося, щоб вона не прийшла. А вона прийшла. І ми двоє дорослих, трохи втомлених побутом людей, опинившись у забутому будиночку моєї покійної тещі, кохалися, накрившись старим килимом, бо там було так

холодно, що я не міг до пуття опанувати дрижаки, і сам собі видався таким бездарним коханцем, що, здавалося, цей перший раз може обернутися на надгробок нашої великої, красивої, романтичної прелюдії. Ет, ні — той перший раз засмоктав нас у справжню вирву, з якої несила виринути й досі...

Тепер до приходу цієї жінки я готуюся. Узимку топлю стару грубку дровами, які рубаю за будиночком, щоб потім в напівмороці кімнати, повертаючись у нетрі дитинства, відчувати єднання з живим вогнем, який поруч нас дихає, пихкає, шарудить, потріскує, підвиває, гріє... Коли я вимикаю світло, то на стелі починають свій дикий танок відбитки полум'я, вимальовуючи довгими пальцями химерні візерунки, створюючи якимось реальним чаклунським дійством, від котрого наші душі хмеліють, тіла звільняються від одвічних умовних пут...

Але зараз надворі шпарке, виснажливе літо. І мене ноги несуть до будинку, в якому, може, ще міцно спить Варя, якій зовсім не треба знати про мою пригоду. Але я чомусь іду до неї. Мабуть, не мені одному вже давно немає до кого йти отак спонтанно, бо час вільних відвідин минув відтоді, коли світ заснувало павутиною віртуального спілкування. Але сьогодні мені начхати на всі вигадані умовності, і я йду...

Я був у комі, я знаю, що таке наркоз, я

напивався до білої гарячки, я відчував ейфорію, закоханість, пік екстазу, апатію, блаженство, депресію і багато ще чого... Я не був у стані божевільного й мертвого. Смерть була попереду, божевілья — поруч. Та зараз найдошкульнішим відчуттям була звичайнісінька земна любов.

— Іване, — сказала Варя так здивовано, ніби бачила перед собою не мене, а примару в гамівній сорочці, — це ти?

— Таке розумне запитання! — бовкнув я спересердя.

— А хіба я не маю підстав втратити рештки розуму, вздрівши тебе ні світ ні зоря на порозі своєї домівки?

Вона стояла переді мною босоніж в куцій сорочечці, розкуйовджена, без сліду макіяжу на блідуватому обличчі й ніяковіла, як дівчисько. І від того таки й справді молодшала на очах.

Я мовчки дивився на неї, відчуваючи нестерпне бажання сказати вголос те, що думав: щастя жорстоке, бо минаючи, неодмінно буде приходити в сни, у згадки, у мрії... І, може, саме таким ось босоногим дівчиськом являтиметься з оцієї миті в спомин, та ніколи не повернеться в реальне життя, бо щастя саме по собі минуше.

Ні, я не сказав цього Варі, боячись прискорити мить зникнення щастя, адже озвучена думка, на мій погляд, матеріалізується швидше.

— Любий, у нас щось трапилось? — запитала вона наполохано.

— Ні, я думаю, що те «щось» має трапитися неодмінно, але поспішати не варто. Час не лікує — він, я б сказав, поволі вбиває відчуття, нас — теж...

— Отакої! І це треба ж було розбудити мене в ранкову пору, щоб нагнати смутку й виголосити заупокійну! Ти що, розлюбив мене за ніч і прийшов на світанку сповістити новину?

— Ти невірною прочитала мої мислі. Ба, але ж таки прочитала! — вигукнув я здивовано. — Знаєш, мої думки могла читати тільки бабуся, і я страшенно боявся її проникливих очей, коли був малим.

Тут мій погляд ковзнув вздовж стіни й раптово зачепився за кухонний стіл, край якого було видно з коридору. Серце тьохнуло. Недопита пляшка червоного вина, два високоногі фужери, обгортка з шоколаду, напівобірване гроно винограду розляглося прямо на скатертині... Живописний натюрморт для двох доповнювала попільничка з недопалками. Я витріщився на ту пляшку і, силкуючись пригадати назву вина, пригадував той далекий день, коли саме таке ми збиралися випити з Варєю в трудні холодні дні після перебудови нашої держави, а в магазинах — шаром покоти, і тільки великий благодійник забезпечив нам бодай щось пристойне з питва. Та ми тоді

«вграли» ту пляшку, бо надворі якраз середзимно стьобав мороз, і ми обоє були застуджені, а пляшка була крижаною... Я, йолоп, розтопив грубку й запхнув вино до духовки. Ми бавилися словами, торкаючись одне одного поглядами, руками, губами, коли вибух зрушив з траєкторії поцілунку наші тіла, заюшивши стіну. А диму було...

Але до чого це згадувати? Я оговтався й пройшов крізь Варю, принаймні так мені здалося цієї миті, опинившись у кімнаті, яка слугувала і за вітальню, і за опочивальню, і за робочий кабінет. В мені прокинувся якийсь невідомий до цього звір або ж якась нечиста сила. Я не встиг впокорити в собі того біса, коли наштовхнувся на райське видіння: широко розстелена постіль, зібгані тонкі простирадла, чиясь боса нога на краю канапи... І легенький, грайливий протяг з відчиненого балкона.

Я оскаженів. Чесно кажучи, до сказу вже давно було рукою подати, а тут... Ну, смикнув я щосили босу ногу, ну зірвав простирадло, ну глипнув на незнайоме створіння, одягнуте в таку ж куцу льолю, як і на Варі, а воно, те створіння, спросоння чортеням на мене зиркнуло і запитало:

— І що, моя люба тьотя любить оце, оцього?.. Ні, я б не любила, їй-богу. Що за манери? Ні, я б зроду не закохалася в такого...

— Ну, досить, досить... Це ж просто якась дурниця вийшла, — сказала Варя і раптом голосно

чмихнула раз, вдруге і зайшла сміхом, який за мить перетворився на регіт.

Скоро ми всі троє реготали весело й безтурботно. Варя сміялася з моєї невдало виконаної ролі Отелло, її небога — з мене й з Варі, а я — від щастя, яке нікуди не зникло, хоча страху нагнало. Виходить, щастя — це ще й бестія, яка тримає нас на короткому повідку і, смикаючи час від часу, присаджує до ноги.

Але наша придуркувата радість не могла тривати вічно, бо я опинився в цьому домі не з тієї причини, якою тішаться — просто, відчуваючи себе ящіркою, котрій наступили на хвіст, мені хотілося пересвідчитися, що десь таки є схованка, в якій можна пересидіти доти, допоки дурна голова не видасть щось доцільне. Отож, наредготавшись, ми втрьох пішли до кухні допивати те кляте вино, яке могло зараз зірвати стоп-кран мого довгострокового говіння, хоча, можливо, стан глибокого запою забезпечив би якийсь віртуальний прихисток, бо тут я вже відчув себе зайвим. Присутність Вариної родички спростувала всі мої надії на тимчасову схованку, і питання навіть не впливло на поверхню. Та я раптом відчув якусь небезпідставну полегкість, бо десь в глибині душі затаївся сумнів: а що як моя кохана відмовить? Ми не обговорювали можливість спільного життя від тієї миті, коли вона чемно запевнила, що наші стосунки чудові в своїй

формі незалежності, а вроджена порядність ні їй, ні мені не дозволить дурити мовчки. І ми тоді напівжартома заключили договір честі, який можна порушити, повідомивши про бажання зрадити, а не про зраду, яка вже відбулася, але, як виявилось, цей неписаний закон став найсуттєвішим правилом наших відносин — угода виявилася занадто серйозною. Та будь-яка філософія любові може бути зруйнованою, і до цього треба завжди бути готовим.

— Іване, ти стурбований чимось? — несподівано запитала Варя, хоча я намагався не виказувати своєї тривоги.

— Не вигадуй дурниць, люба, — сказав я так невпевнено, що й сам помітив те. Ні, втрачати витримку — це не по-чоловічому.

І тут, щоб не стати об'єктом зайвої уваги та співчуття, я став прощатися.

Ідучи сквериком, хаотично перебирав подумки всіх знайомих і друзів, у котрих можна було б перекантуватися день-другий, і усвідомлював абсолютну відсутність варіантів, окрім двох: допоки моя мала Галя вештається десь там, під Лубнами, можна пересидіти в її квартирі або ж у старому будинку покійної тещі. Але ж ті братки, мабуть, знають, що в мене є донька. З цього виходить, що я можу підставити її. Та й моя бідна дружина більше трьох днів не витримує контролю

сусідки Павлівни, яка вряди-годи за невелику плату погоджується опікуватися нею. А про будиночок тещі хіба їм важко буде дізнатися?

І тут я розсердився сам на себе, плюнув і поплентався додому.

Вдома я застав дикий розгардіяш і цікаву компанію. Ще, підіймаючись східцями, почув зверху:

— Іване Григоровичу, Іване! — Павлівна горлала так, що чути було до метро Дорогожичі. — Тут до тебе вдерлися. Чую, хтось за стіною шабуршить, а я ж бачила з вікна, що ти кудись рано-рано побіг... А воно ж через відкрите вікно чутише... Спочатку думала, що це твоя там розходилася знову, а потім таки змикитила, що вона, мабуть, зачинена в кімнаті. Я прислухалася, прислухалася, потім додумалася зателефонувати тобі на домашній — трубки ніхто не взяв, а двері скрипнули — я в глазок зиркнула, дивлюся — чужі вискочили, і міліцію викликала.

За висловом мого старого знайомого, художника, кімната творчої людини — це сюрреалістична картина, хаос в якій має, бодай на йоту, перевершувати те, що творить уява й пензель чи мастихін. Дивлячись на розгардіяш у власній квартирі, я жалкував, що жодного геніального мазила немає поруч, бо те, що бачив, додало б натхнення, і може, хтось створив щось схоже на

«Герніку» Пабло Пікассо. І нехай розтерзаний кінь був колись гіпсовою статуеткою, хай повержений вершник, який лежав на підлозі, розкришився, а жінка, котра безпомічно закинула голову назад, була порцеляною, моє серце стислося від досади й жалю до цих, здавалося, безсмертних речей, що оточували мене завжди — ще з часів діда-прадіда. Погляд ковзнув вздовж кімнати, яка була такою ж видовженою, як робота Пікассо, бо ми колись зруйнували стіну між невеличкими конурками, щоб було вільно дихати й жити, ну так, як у нашому старому будинку. І я тільки зараз збагнув, що розміри цієї кімнати саме такі, як у знаменитій «Герніки» — 3,5 на 8.

Завершувалася ця вражаюча картина дебелою постаттю міліціонера. Чолов'яга, обливаючись потом, почав задавати мені дурнуваті питання млявим голосом. Ну, а цей уособлює тут бика, який там, на картині, дивиться байдужими очима на трагедію маленького міста, подумалось мені. І хоча в квартирі, окрім нього, нікого не було, я реально почув вибухи, постріли, свист падаючих бомб — це було початком війни, яку мені оголосили. Знав наперед, що звідсіль нічого не зникло, бо те, що шукали злодії, шукаю й я.

Розпушта мимоволі

Цей термін з'явився ще в Древній Греції. За легендою, лісні німфи заманювали мандрівників у гущавину й там виробляли з ними таке, що потім бідолахи вже не могли й не хотіли жити зі своїми дружинами. Чоловіки божеволіли й тікали в ліси в пошуках розбещених німф.

Моїй дружині наші ескулапи інкримінували не тільки шизофренію, а й німфоманію, яка виникла в рамках маніакально-депресивного психозу.

Довгий час ми видавалися зразковою парою. Я приховував від цікавих її надмірну хіть, вона — мою періодичну пиятику.

— Можеш мене вбити, — сказала вона того вечора, затримавшись на роботі до єдиного удару годинника, тобто до першої години ночі. — Я справжня хвойда. Але, але... Я люблю тільки тебе.

— Тобі погано зі мною? — стурбовано запитав я, відчуваючи тремтіння власного голосу, і здивувався, що щось в мене ще могло тремтіти, бо в грудях закам'яніло відразу і, як потім виявилось, на віки вічні.

— Ні, любий! Просто зі мною діється щось страшне. Це схоже на якийсь затьмарення. Я намагаюся стриматися, заборонити собі навіть дивитися в бік... Ну, ти розумієш? Та щойно опиняюся поруч — і все, втрачаю розум. Мені байдуже до віку, до зовнішності, до моралі того, з ким... Ну, ти розумієш? Я далі не можу дурити тебе

й себе, бо вже ні про що інше, як про блуд, думати не можу. Ну, ти розумієш?

Ні, я не розумів. І якби тоді вона ще раз промовила оте «ну, ти розумієш», я б її таки вбив.

Вона не промовила — вона заплакала по-бабському, гірко, з надривом, аж затужила. І мені стало шкода її... І себе.

Пристрасть до оковитої й розбещеність — ці грішки ніколи не здавалися мені найтяжчими, бо ними людина не просто карає саму себе — є у цьому й незаперечний елемент кайфу. Найстрашніші вади завжди за ширмою — їх важче розгледіти. Чорна потвора заздрості може загризти на смерть кого завгодно, залишаючись непоміченою, а от про насолоду від того можна посперечатися. А чого вартий хист до написання доносів та наклепів, достеменно відає тільки той, кого живцем поховали. Та хіба ми знаємо всіх віртуозів чорного пера, всіх потаємних вбивць, які чинять підлість по-тихому? Ось де гріхи підвладні одному Господу!

Але так я думав колись, іноді думаю й зараз, а тоді, коли дружина зізналась, я забув про справжні гріхи, і мені здавалося, що небо гахнуло мене по самісінькій маківці чорною хмарою, яка зірвалася, бо за мить обернулася на каменяку. Отож каміння давило в грудях і падало на голову одночасно. Треба було негайно розрідити внутрішню й зовнішню субстанції, щоб не відчувати себе

розчавленим заживо.

Я розрідив. Мій довготелесий і вічно нетверезий друг до гробу Стас дав мені прихисток у своїй однокімнатній печері, яку за тиждень ми успішно перепрофілювали на склад склотари. Тоді добре пілося вдвох.

Я приходив до нього з двома пляшками дефіцитного пійла, яке робилося з соснових відходів і якоїсь поганої нафти, а носило благородну назву «Пшенична», і ми розпочинали інтелегентне застілля з інтелектуальними дебатами, яке продовжував і завершував самогон Стасової сусідки. Ми плавно переходили в дикий запій, головне завдання якого — чим завгодно, аби напиться.

— Слухай, Іване, — починав свій нескінченний монолог Стас, — коли я вчився на факультеті... Ні, тоді я воював у Афгані... У нас була класна вівчарка, але та сука любила горілку. Ти не повіриш, тут самим не вистачає, а вона тільки почує, що десь запахло, вже тут як тут, і такі вихиляси хвостом крутить, так скиглить, що не пригостити ту п'яницю просто неможливо — душа лусне від співчуття. Я не знаю, яка наволоч привчила тварину до оковитої...

Я вже сто років не зустрів Стаса на вулицях Києва, по яких він раніше тинявся без діла, і не наштовхнутися на нього — могло означати тільки

те, про що вголос важко казати. Мені не хотілось вірити, що з ним трапилося найгірше, хоча те трапляється з усіма. Колись трапиться й зі мною, і, може, хтось тоді теж подумає, що не бачив мене сто років. І вже ніколи не побачить.

Стас говорив багато й іноді змістовно, але частіше про себе любого, його монологи були схожі на броунівський рух, та про що б не йшлося, все закінчувалося розповіддю, як один доктор філологічних наук колись у своїх мемуарах згадав свого учня, тобто Стаса, і тепер та книга лежить ось де, на столі. І йому начхати, що поряд на газеті — кишки з оселедця й цибулина кружальцями, бо настільна книга — це та книга, яка завжди під рукою, а той абзац, у котрому — чорним по білому — прізвище, підкреслено жирною лінією, і сторінка закладена закладкою. Байдуже, що книга та вже замацана й пахне вінегретом і оселедцем під шубою водночас, бо вона таки настільна, а в Стаса — ще й застільна... Вона демонструється кожному, хто потрапляє до цієї кухні, навіть тому, хто зроду-віку в руках не тримав жодної книжки, окрім шкільного підручника, який під фінал було залюбки й з насолодою розкурено, тобто спалено, смакуючи сторінку за сторінкою. Ніхто з відвідувачів цієї кухні не знав, що ще, окрім прізвища Стаса, написано в тій вагомій з вигляду книзі.

Ми пили багато й ще більше курили.

«Ватра» — найдешевші цигарки того часу — допомогли написати мені кандидатську, але я на все життя залишився доцентом, бо далі треба було або кидати пити назавжди, або навчитися пити в самоті, чи просто перетворитися на зануду історичних наук. Пити в самоті я навчився, але до того часу в мене з'явилися специфічні відносини до світу: захотів відчути власну силу, а не силу посади чи звання, які обмежували й були сурогатом сили. Може, саме тому я сто разів кидав пити, і сто разів моя свідомість поринала у світ безуму, не боячись повернення до реальності, хоча я ніколи не міг знати напевне, що там далі...

А далі було таке, про що теж говорити не хочеться, але, щоб щось збагнути в цьому світі, щоб щось відчути до мозку кісток, треба вміти вивернути душу, принаймні свою власну, якщо чиясь так і залишиться темним лісом чи чорним ящиком, навіть опісля такого катарсису, який влаштувала моя люба дружина. Висповідати себе самого може кожен, але не кожен може відпустити гріх. Гріх — як велика доза наркотику, після якої відразу стаєш залежним.

Це трапилося саме тоді, коли ми ще жили у власному будинку. Я тимчасово зав'язав з оковитою і з головою шубовснув у історичні розкопки, наштовхнувшись якраз на славнозвісну постать, всуціль зіткану з протиріч. Розуміючи, що

багато чого довкруги Яреми Вишневецького шито білими нитками, спробував бодай щось збагнути. І так усе те мене захопило, що гайнув до Російської державної бібліотеки, знаменитої «Ленінки». Тоді в тій бібліотеці науковим співробітником працювала подруга моєї матері, яка до самого гробу допомагала всім киянам. Я не буду нікого обтяжувати розповіддю про свої пошуки, бо тут мова зовсім не про те.

Творчі мандри добряче пошарпали мене. Повернувшись одного разу з поїздки опівночі, я нарвався на безвідрадную картину у власному великому будинку: двері не замкнено зсередини, мала Галя сидить у куцій льолі на підвіконні посеред плющів, що густо повилися аж додолу, й схлипує важко й втомлено, і видно, що в неї вже не стає сили плакати. Досі пам'ятаю тремтіння того маленького тільця й безсилий доторк тоненьких пальчиків, які, здавалося, стікали по моїй неголеній щоці холодними струмочками.

Тоді я вперше до зашпорів відчув провину перед своєю дівчинкою, мати якої прийшла далеко не одразу після того, як Галя, згорнувшись у мене на колінах клубочком, знесилено заснула.

— Ой, Іване! Ти... ти вже вдома? А я тут... — сказала моя дружина і затнулася.

Вона стояла на порозі кімнати в помаранчевій напівпрозорій сорочці, у якій любила гойднути

стегнами перед сном, тобто перед тим дійством, яке передувало сну, і виходило так, що саме в цьому нічному вбранні вона щойно зайшла з вулиці. Помережаний поділ сорочки настовбурчився дзвоником.

Я обережно поклав Галюсю в ліжечко, укрив ковдрою і мовчки вийшов надвір. У голові гули дикі рої, в очах мигтіло, в грудях, здавалося, орудував ударний інструмент. Треба було вгамуватися. Але як? Не битися ж головою об залізобетонний стовп чи дерев'яну огорожу, за рогом якої хтось голосно розмовляв підсміюючись. Я попрямував до хвіртки, вона заскавчала відчиняючись, і мені здалося, що саме так скавчить моя збочена дружина в передчутті коїтусу.

— Гей, чоловіче добрий, ти що тут загубив? — озвався до мене якийсь молодик з веселого гурту, дивлячись, як я мотаюся, ніби маятник на старому годиннику моїх предків, попід парканом тоді ще власного будинку.

— А тобі що до того? — огризнувся я.

— Та немає мені ніякого діла до твоєї втрати, — сказав незнайомиць, наближаючись. — Тільки ти так знервовано мотаєшся, що мені аж страшноувато стало: а що як зараз не знайдеш те, що загубив, і впадеш отут без задніх ніг?

— А може, я знайду втрачене, і тоді...

— Думаєш, у тебе тоді не буде причини

падати? — перебив мене чоловік, дружелюбно простягаючи розкриту пачку з цигарками.

Він грав великими, ледь примруженими очима, в яких можна було розгледіти під неоновим світлом ліхтаря іронічний кураж, і, здавалося, чіплявся до мене так, як це буває в любителів пригод. Я грішним ділом подумав, що він шукає приводу зацідити мені зуботичину, але ті цигарки, та іронічна посмішка...

— Знаєш, у моєму житті трапилася притчева історія. Цікава. Давай сядемо ось на ту лаву під парканом, я розкажу.

Ми сіли на вузьку дощечку на курячих ніжках, яку цей незнайомий чоловік назвав лавою, і я закурив його цигарку.

— Моя люба тітонька мала звичку ховати гроші куди заманеться і потім забувати начисто, де коли й навіщо туди їх примостила. Призвичаїв її до цього благовірний чоловік, який і за собачий хвіст міг собі пляшку роздобути. Отож гроші треба було никати так, щоб він не знайшов їх ні вдень з вогнем, ні вночі зі свічкою. Потім він купив собі задешево смерть — якийсь горілчаний ерзац і з ходу віддав кінці. Тітонька не йняла віри власному щастю і попервах кожного дня ганяла на цвинтар тільки для того, щоб переконатися, що гаспид звідтіля нікуди не чкурнув. «Дивись мені, лежи тут сумирно!» — говорила вона кожного разу, смакуючи фразу так,

як зроду-віку нічим не смакувала. Та, повертаючись додому, вона за звичкою запихала десятки, двадцятки й сотні в щілини і закутки. Це у неї вже було на рівні інстинкту, ну, так, як буває в абсолютно нормальній людини, коли згорить на кухні лампочка і ніхто три дні її не вкрутить, а рука весь час тисне вмикач. Та одного разу моя тітонька переборщила: взяла і всю свою пенсію сама від себе сховала так, наче в могилу закопала. Бідкалась, шукала, напозичалась, цілий місяць всім розповідала про себе дурну, а потім взяла й померла. І як ти думаєш, чому? А тому, що знайшла нарешті оту свою заначку. Тиск на radoшах бахнув, і тітчине серце не витримало. Виходить, що померла від безмежної радості.

— Ну, і навіщо ти мені розповів це? — сказав я, переймаючись особистим.

— Та ну тебе! Невже не розумієш? По тобі ж видно, що щось загубив і нервуєшся, а може, не варто те щось шукати. Ну загубив — то й грець з ним! Видно, хтось знайшов — тут же місце людне. Ти не переймайся і не дуже жалкуй. Життя — воно таке: щось загубив, щось знайдеш... Головне — не помри на radoшах, коли знайдеш.

Дивно, але саме ці прості слова незнайомця вплинули на мене, ніби шкалик славнозвісного старого брому. Я збагнув, що зовсім скоро мені доведеться змиритися зі своєю втратою. Додому

йти не хотілося, і , намацавши в кишені низку ключів, я знехотя поплентався до будиночка моєї покійної тещі. Тоді я ще не любив це старувате помешкання. А як можна було любити безлюдні кімнати, завмерлі меблі, старомодні люстри, совдепівські килими і такий же совдепівський посуд? А головне: як можна любити відсутність живих душ? Там було тихо й сумно, і тільки лик віднесених течією часу зачаївся вже навіть не в кутку, а лишень в уяві.

Згодом я перетаскав майже всі свої книги й папери у це трохи забуте Богом помешкання й працював тут до упаду. Але то згодом — тоді вже моя дружина мандрувала з психлікарні в замкнутий простір кімнати, а в моєму житті з'явилася Варя, Варочка, Варюся...

Порожнеча завжди заповнюється.

Послання із Лубен

Я знав, я відчував отим шостим відчуттям, яке дається людині для того, щоб розчарування не вибивали із-під ніг земну твердь, що ніхто ніяких розкопок у Лубнах вести не буде. Щойно люба донечка впала снігом на мою розбиту напастю голову й зирнула щенячим поглядом, все стало на свої місця, саме на ті місця, на яких розкопки загальмували майже сто років тому.

— Він блефував, — сказала Галюся, всідаючись поряд мене на підлозі по-татарському.

Ще змалечку вона облюбувала собі цю позу.

— Хто — твій Ярик, скоробагатько, чи весь ваш універ?

— Хтось один із них, а може, усі. Я нічого не знаю і нічого не розумію. Чому люди брешуть одне одному навіть там, де все дуже скоро впливе на поверхню? Та', а ти теж брешеш?

— Брешу. Але брешу я досить рідко, частіше — обманюю.

— Ага, значить, твоя брехня шляхетніша. Ти це хочеш сказати?

Отак завжди: вона, оця доросла дитина, яка вже ось-ось може й сама принести мені в пелені онука, заганяє свого батька, тобто мене, в глухий кут, із якого, не збрехавши, зроду не виберешся. І що цікаво: брехати треба не Галі, а самому собі.

Я промовчав.

— Слухай, та', але я привезла якісь пожухлі листи. Ярик каже, що це робота для таких, як ти. Ти ж у нас любиш покопирсатися в архівах.

— А де ви їх взяли?

— Не повіриш, нам принесла їх якась дуже стара бабуся із села Мгар. Ми, як ті дурні, розбили наметове містечко біля Сули, і в повітрі витали чутки про розкопки. Мабуть, щось долетіло й до села. Спимо. Ще — ні світні зоря. Хтось шарпає

намет і гукає:

«Дітки, дітки, а йдіть-но сюди!»

Ми виповзаємо і бачимо столітню божу кульбабку.

«А хто тут у вас за старшого? Мені треба такого, щоб сильно вчений був і чесний, бо зараз одні шахраї скрізь».

«Та ми тут усі — сам собі за старшого, — каже їй Ярик. — А наші вчені в Києві сидять. Сюди, може, ніхто й не збирається».

«Шкода. Слабую я. Боюся, що вже до могили поганяти треба, а тут таке діло... Може, знадобиться для історії?»

— Словом, та', вона довго марудила, а потім, коли я сказала, що ти у мене й історик, і археолог, і палеонтолог, лауреат премії...

— Ти часом не сказала їй, що я поважний член таємного зібрання колишніх, чи то пак безнадійних, алкоголіків і дипломант премії графоманів? — перебив я свою любу донечку сердитим голосом.

— Та', та ти не той, ну не утрируй.

Я оперезав Галюсю гнівним поглядом, але швидко змінив лють на милість, бо розпирала цікавість. Коли я бачив пожовклі старі папери, у мене в жилах починала рухатися кров з такою швидкістю, що я вже не хотів помічати того, що мелькало по обидва боки. У мене засвербіли руки.

Галя все зрозуміла. І я вже не чув і не бачив її

тихого зникнення, бо, схиливши голову над невеликим зшитком, обережно почав розгортати сухі, аж порохняві папери. У наш вік суцільної схибленості в соцмережах, здається, можна творити історичні фоліанти, натискаючи на клавіатуру і шукаючи курсором, що й роблять сучасні доморощені історики й краєзнавці, а для мене навіть запах пожухлого паперу — магія, таїна, насолода... Мене заводить і збуджує ледь чутний шурхіт сторінок. Тільки не треба — про сублімацію. Статевий потяг і насолода мене частіше спустошують, а магія старовинних текстів вибиває із голови дурість і нагадує про мізерність бідолашних поривань.

Папір зшитка був старий, але не допотопний — це точно. Я бачив такі цупкенькі аркуші в архівах, і пахло це столітньою давністю. Не знаю, чому, але мені захотілося понюхати листи. І я вдихнув з усієї дурості. Дивно, та вони пахли не тліном, а якоюсь травою. Я намагався пригадати той запах, та даремно. Сторінки були різного розміру та якості. Хтось дуже охайно підклеював їх одна до одної й нумерував задом наперед, тобто сторінка за номером один була знизу, і списані вони були тільки з одного боку.

Я взяв на всяк випадок лупу, поклав на твердуватий, але улюблений стілець згорнутий вчетверо плед і вмостився перед дідівським

письмовим столом зручніше. Зшиток лежав титульною сторінкою долілиць і, коли холодні від хвилювання пальці перегорнули перший листочок, якийсь запаморочливе передчуття гойднуло мене на стільці. Чомусь здалося, що цей лист адресовано саме мені, а не комусь іншому. Я вже знав, що його писала жінка, бо почерк із плавними нажимами, які поволі переходили в тонесенькі ниточки й завитки, та й ще щось ледь уловне виказувало жіночу сутність цих паперів. Коли ж прочитав перші збляклі від часу рядки, написані чорнилом, то був уже зовсім ошелешений і знічений. Незнайомка зверталася до когось, називаючи моє ім'я. Так-так, вона писала Іванові. Я знав, що іноді на мене знаходить, що в мені ще й досі сидить оте застаріле, стократ архаїчне почуття романтизму. Пам'ятаю, на зустрічі однокласників моя шкільна антипатія, відмінниця Саша, сказала: «Іване, вже двадцять років після школи відкувала зозулька, а ти так і лишився невиправним романтиком». Але я не міг навіть нафантазувати того, що написано в цьому посланні невідь від кого. Із цього моменту моя свідомість почала рухатись в бік чорної діри, час від часу хапаючись за тонку шворку реальності. Якесь невидима сила опускала мене нижче й нижче в суцільний хаос минулого, але та ж чортівня й підсмикувала в теперішній час. І вже ніхто не міг поставити мені під ноги твердь земну. Я сам собі

здавався гиркою старовинного годинника, котра зірвалася з гальм часу.

Лист перший КАПЕЛЮШОК

Доброго дня, вічно дорогий Іване! Я знаю, що Ви не чекаєте цього листа, і я, мабуть, не маю аніякісінького права писати Вам. Але кому ж сильному й розумнішому за мене розповісти свою довгу історію? Обираю Вас. Так вже складається, що мені завжди треба писати. Писати про все, бо інакше я не можу розгадати ребуси життя, по-справжньому щось усвідомити й збагнути. Коли я пишу — все стає на свої місця, і починаю розуміти більше. Я маю писати завжди, навіть тоді, коли мої слова ніхто не захоче читати. Сідаючи до столу, молюся і сподіваюся, що, по-при біль, який завдала, а може, ще й завдам, Ви дочитаєте це і не проклинатимете мене, бо сама ще не знаю, чим скінчиться історія і чи скінчиться взагалі. Я не впевнена, що колись Ви перегорнете ці сторінки, що вони знайдуть піщинку в сум'ятті теперішнього буревію, але те, що я не можу не писати — знаю напевно. Можливо, з цього листа почнеться ціла повість, а можливо, навіть роман, та головне, щоб дочитали до останньої крапки, якщо моє послання в безвідь віднайде Вас. Я не боюся здатися комусь

якоюсь іншою, бо я тепер і є інша — зовсім не схожа на ту, якою була в жіночій гімназії, де вчили бути нудною, скромною й вихованою до ніяковості. Тоді я чекала Вас, я шукала, навіть передчувала. Мої передчуття справдилися так достовірно, що навіть наші діалоги, які колись проговорила подумки, співпали. «Не перебивайте мене, люба пані!» — говорили Ви. А я весь час боялася розгубити думки, котрі виринали після кожного мовленого Вами слова і враз тонули в навалі нових, наче це морські хвилі кидали мені до ніг рапани і мушлі з перлами і з ходу змивали їх у глибоку вирву. Я не встигала хапати...

Все почалося давно, але найголовніше чи найстрашніше — сьогодні. Я йшла в хутрі навиворіт по Маріїнсько-Благовіщенській ¹ і подумки молила Бога, щоб не наштовхнутися на патруль, бо ті, дивні своїм новим мисленням, люди чомусь завжди бачили в мені буржуйку, навіть тоді, коли я замотувала голову дірвявою хустиною нашої колишньої служниці Фросі. А тепер у мене не було тієї хустини, бо Фрося втекла від нас із якимось матросом, прихопивши все можливе й неможливе лахміття з нашого дому. Вона втікала поночі. Залишилися тільки ті речі, які були в моїй кімнаті.

¹ Теперішня Саксаганського.

Одягаючись, я знала, що зрадить капелюшок, але надворі було зимно, дріботів мокрий сніг з дощем навперемін, і без капелюшка можна було привернути до себе ще більшу увагу. Парасолю Фрося продала восени на Сінному. Славна парасоля була: розлога, ручка з панцира черепахи. Фрося тоді ще й мої останні мітенки² продала. Та я тепер не про парасолю і мітенки, а про капелюшок... Маленький оксамитовий витвір мистецтва з бантом вмостився на моїй маківці, ледве прикриваючи чоло, та зовсім не рятуючи гарячу, на ту мить, голову. Той капелюшок привезла мені із самісінького Парижа княжна Марія Павлівна, далека родичка, ще з добрий десяток літ тому. Такі капелюшки вже давно вийшли з моди. Господи, та яка тепер мода! Ні — завиточкам, квіточкам, воланам! Моди тепер немає, вона — буржуазний пережиток, який хочуть витравити. Чесно кажучи, бант із капелюшка я теж хотіла витравити, тобто зірвати: смикала, смикала, навіть зубами спробувала — не вийшло. Можливо, вдома я б його ножом відрізала, але чомусь збагнула недоречність і виклик у цій прикрасі вже на самісінькому розі вулиці і, зупинившись біля чужого підворіття, намарне згаяла час. Мені конче треба було

² Рукавички без пальців.

сповідуватися. Я вже сто років не була на сповіді. А хто тепер ходить на сповідь чи до причастя? І куди? Я поспішала туди, куди несли ноги, сподіваючись зустріти когось із старих знайомих, хто міг би мені порадити священика.

— Ану-ану, баришня, йди-но сюди! — почула я голос позаду себе і завмерла з клятим капелюшком у руках, та за мить з переляку відірвала зубами бант і спрожогу запхнула його за полу свого виворітного хутра.

Розмірене поцокування підків по бруківці наближалось. Звук поціляв у потилицю, бив попід коліна, пригинав до землі... Я відчула небезпеку кожною клітиною свого тіла і завмерла як укопана, притискаючи обірваний капелюшок до грудей. Знала, позаду вони — творці воєнного комунізму, більшовики, руйначі мого світу. На мить заціпеніла, та відчувши над головою тінь, що нависла дамокловим мечем, опритомніла. Якась скажена сила, якась невимовна туга, чи Бог знає що, навіяла і примусила згадати, що я актриса театру Миколи Садовського³.

³ Трупа українських артистів під керівництвом Миколи Садовського у Києві; власне, перший український стаціонарний професійний театр, заснований на базі пересувного театру М. Садовського, постало 1906 року в Полтаві.

Озирнулася. Той чоловік сидів на коні, як король на троні. Красиво сидить падлючка, подумала я.

— Скажіть, товаришу, а чи немає у вас ковточка води, щоб випити пілюлі? — промовила, не впізнаючи свого голосу.

Точно знаю, що посміхалася, вочевидь, невимушено, так учила мене колись Марія Старицька⁴. Ох, як довго не вдавалася мені та проста гримаса і як знадобилася вона мені тепер!

Прозорими, аж водянистими очима червоноармієць у шкірянці шугнув по мені згори донизу і назад, потім приклеївся до мого обличчя липучим поглядом, і раптом чималенький рот розплився до самісіньких вух.

Господи, невже мої гріхи подвояться, так і не дійшовши до сповіді? — устигла подумати я.

Його вороний кінь не міг встояти на місці — посмикував невлад віжкам гарною головою, підтанцьовував. А я вдавала із себе пустотливу шельму, обливаючись холодним потом і ще холоднішим осіннім дрібним дощем, моє волосся прилипло до лоба, бо обідраний власноруч

⁴ Марія Михайлівна Старицька — акторка, режисер і педагог, заслужена артистка УСРР з 1926 року.

капельюшок усе ще тримала біля грудей, не наважуючись вдягти на голову. Але я посміхалася...

— Якщо ми завоювали Київ, — сказав червоноармієць, — то таку кралю я теж можу завоювати. Тільки води в мене немає, от біда...

Він спішився і стояв так близько, що я відчула, як здригнулися мої ніздрі, вдихнувши різкий чоловічий запах. А ще я відчула справжній тваринний страх. Це не був страх слабшого перед сильнішим чи переможеного перед переможцем, це був страх самиці перед самцем, який може взяти без бою, без прелюдії, без дозволу все, що йому заманеться. Це був страх пійманої.

За цей короткий час далеко не всі пережили крах імперії, Центральну Раду, марш німців по Хрещатику, Гетьманат, Директорію з Петлюрою, Денікіна з Добровольчою армією і єврейськими погромами, навалу банд, переселення й ущільнення нас, буржуїв, червоними. Увесь Київ чув, як гатили гармати Муравйова по будинку Грушевського, який потім три дні палав до неба, і три дні місто грабували переможці, а останнім акордом — польська армія маршала Пілсудського, як не дивно, без розстрілів, контрибуцій і пограбувань, навіть театр працював, і люди вечорами гуляли містом, але, відступаючи, панове влаштували феєрверк, підірвавши київські мости.

Я, малопомітна людинка, загубилася в бедламі перемін, я довго куталася у діряву хустину Фросі, сама переховувала під час погромів єврейку Марію, коли на Великій Васильківській натовп волав: «Геть жидів із Києва! Бий жидву!» А тієї миті я стояла поруч новітнього командира і відчувала: прийшов мій страшний час, і вже не варто квапитися, бо все одно не втечу — куля швидша. А якщо ніхто не стане стріляти й втечу, то мене нікому переховувати. Я завжди була трохи «занадто»: занадто шанобливою, занадто скутою, гречною... Маман страшенно дратувалася і не хотіла бачити мене актрисою. У нас це вважалося роботою чи заняттям для нижчого класу. Спрацював тільки мій юнацький максималізм, впертість і величезна любов батька, який балував мене і дозволяв майже все. Та з мене актриса виходила дуже другорядна, ніяка. Завжди знала, що місце на сцені у вторинних ролях мені забезпечило личко, а таланту — катма. Але якщо я зараз не зіграю... Треба входити в роль і хоча б раз у житті зіграти її бездоганно, як вчила Старицька. І я тріпнула капелюшком, збиваючи вологу, якомога кокетливіше поправила волосся та начепила обірваний чуперделик собі на маківку так, ніби то був захисний шолом.

Червоноармієць пішов поруч мене, притримуючи коня за вуздечку, ми прямували по Великій Васильківській до Хрещатика і мирно

розмовляли про нудний дощ і про зруйнований Київ. Мені вже майже не було страшно, хоча знала, що ніколи не забуду розкидані на майдані й по стежках Маріїнського парку тіла, поміж яких шастали голодні пси, і розстріли на валах Києва, на схилах Царського саду, у лісі під Дарницею, навіть у театрі... І мені здавалося, що саме цей червоний командир, якого я ще й не розгледіла до пуття, віддавав накази, а може, й власноруч розстріляв пів Києва.

Поволі входила в роль, пригадуючи, як підлітком симулювала хворобу, коли після канікул не хотіла йти до гімназії, як залазила під ковдру з головою і задихалася, вдаючи сердечний напад, як тремтіла від страху, що зараз мене викриють... А моя матінка заламувала у розпачі руки і визивала нашого лікаря, який ніяк не міг второпати, що зі мною, але призначав пілюлі й краплі, бо йому добре платили. Виходить, що грати я таки вміла. І подумки почала читати «Отче наш», множачи свої нікчемні прохання до Всевишнього про день цей неперелітний, неперейдений у своєму житті, про біль свого непокаяння, про всіх загиблих від руки цього гарного з виду ката, що йшов поруч мене, про свою велику зненависть і всепоглинаюче, невідоме раніше бажання помсти... І про Вас, дорогий мій Іване, я у тій молитві згадала, тільки чи почув мене Господь, не знаю...

Порожнява

У кожної людини час від часу накопичується надлишок енергії і певна чортівня, яку неодмінно треба кудись вихлюпнути, а то відбудеться щось на зразок вибуху. Навіть у геть безнадійного трудоголіка, схожого на перпетуум мобіле, яким я в принципі ніколи не був, трапляється отой надлишок. У моєму віці вже можна хоч абияк спрямувати броунівський рух запалу в позитивному напрямку, а от в юності бувало всякого: хтось плигав з мосту в чорторії, хтось чіплявся на задвірки трамваїв під час руху, хтось вбивав котів і собак, здираючи з них шкіру... Тоді щось непотребне за компанію міг утнути і я. Стоп, але ж трапляється й навпаки: буває так, що ти — пуста бодня, у якій аж гуде від всеосяжної відсутності вмісту. Порожнява така, що навіть інстинкт самозахисту зникає: ну привалить тебе якась цеглина із даху Головоштамту на Хрещатику, ну розчавить мажор на своєму «ланосі» прямо на зупинці... Чи й не подія у світі суцільної глобалізації?! Усім те — до лампочки; і що цікаво, у стані пофігізму і тобі власний фінал теж — до ліхтаря. Але до чого це я?!

Десь там, на тому краю століття, жила-була вона і, безперечно, у ті буремні часи її щось

переповняло. Мабуть, ці листи несуть якусь інформацію і комусь вони таки адресовані, але хіба мені? Може, це просто сповідальне жіноче читиво столітньої давності? Я сподівався зовсім на інше. Хоча якась зернина, якийсь ембріончик у цих паперах міг бути.

Закрив зшиток. Клацнув запальничкою. Засмакував цигаркою. У цьому обмеженому просторі ще можна вдихнути порцію-другу запашного димку, пропустити його аромат через легені, заklubочити кільце, випустити його перед собою, насолоджуючись. А в принципі, відчути себе живим, не задроченим буднями...

— Іва-н-н-е... Іване! — почув за стіною глухі й протяжні звуки і нашорошився.

Якусь мить я ще сподівався на неповторення цього, до сказу знайомого слововиливу, ще не гасив цигарку в лискучій фарфоровій попільничці, а тримав її двома пальцями. Та намарне...

— Іва-н-н-е-е...

У кімнаті моєї дружини було темно, бо надворі вже поночило, а світла вона не ввімкнула. Я став на порозі, відчуваючи всіма фібрами душі, що зараз почнеться... Але вгадати, що чекає мене цього разу, було неважко, бо хворобливі фантазії моєї благовірної німфоманки міг би передбачити й розтовкмачити навіть якийсь місцевий Фройд, хоча витівки іноді здавалися невичерпними. Я

переступив поріг, все ще тримаючи цигарку в правиці.

— Ти де? — кинув запитання в німу темінь.

— Сиджу тут, голодна-голоднісінька, а ти не йдеш і не йдеш, — почув я глухий, наче із діжки, голос і здригнувся.

Попіл із цигарки упав мені на капці. Стало моторошно й зассало під правим ребром, слова прозвучали так, ніби вона хоче з'їсти мене, а я не йду та й не йду.

— Зараз принесу щось. Може, підігріти плов? — сказав неквапом.

— Ти замучити мене хочеш! — гаркнула вона впівголоса. — Їж сам той плов.

Я переступив поріг кімнати, намацав умикач за дверима і ввімкнув світло.

Моя, колишня по суті, та суща за документами половина стояла посеред кімнати в чому мати народила, розплітаючи волосся, і дивилася на підлогу. Вона так низько нахилила голову, що обличчя потонуло в кучерях, і здавалося, що у неї зовсім немає того обличчя. Спало на думку, що вже сто років не називав дружину іменем, так, наче я забув його назавжди. Знав, що ця нещасна істота без обличчя й імені зараз поволі безумствує і за мить я можу відчути на своєму тілі її цупкі пальці, бо вона почне вимагати плотської втіхи, клянчити, ридати, кусатися

по-собачому... Захотілося втекти, провалитися крізь землю, завити так, як виє іноді вона, скаженіючи. Та найбільше такої миті хочеться просто померти короткою смертю... Може, я втомився від абсолютної прогнозованості того, що відбувалося, хоча мав би звикнути і давним-давно якось пристосуватися до долі, яка грала зі мною зтяжну гру на виживання. Можна було рвонутися з кімнати, зачинити наглухо двері й пересидіти цей, навіть не десятий, напад на кухні, налаштувавшись на знайоме озвучення домашньої божевільні, але, по-перше, потім треба буде вигрібати потрощений мотлох із її кімнати, по-друге, вислуховувати нарікання й поради «чулих» сусідів, а по-третє, все одно драма скінчиться психлікарнею... І я кинув цигарку прямо на підлогу, розчавив недопалок лівою ногою і, опинившись поруч дружини, миттю заламав її голі руки за спину, скрутивши рушником, яким вона вгамовувала мігрень чи своє пишне волосся. Потім зірвав із ліжка простирадло і став пеленати її всю, як велике немовля. Хвора трохи пручалася, але чинила те якось кволо, ліниво, зовсім не так, як уміла й могла, коли того дуже хотіла. А вже за мить вона почала сміятися. Дивно так сміятися, не реготати придурком, а весело сипати сміхом довкола, ну так, як сміялася давно-давно ще юною, коли ми були щасливими удвох. Та хіба зараз вона могла бути щасливою?

Хоча що я можу знати про її світ? Вона тепер сприймає все так, як я не можу навіть уявити.

Усе скінчилося звичним дзвінком до мого старого другаки Борисовича, який вже заслужено відпочивав, але колись був головним лікарем психлікарні, а тепер — консультантом, і, схоже, теж — головним.

— Завтра вранці привезеш, — сказав, не вимагаючи ніяких пояснень, бо був у курсі моїх кепських справ. — Тільки дивись, не злиняй. Після приймальні відвідаємо бібліотеку.

Він реготнув у слухавку, мабуть, пригадав, як я колись пошився в дурні, не в'їхавши в його приколи, яких у цього занепалого янгола з борідкою Мефістофеля було, хоч греблю гати, хоч ложкою їж. Тоді Борисович ще був головлікарем, а я вперше привіз дружину до «жовтого дому». Потиснувши мені руку в коридорі п'ятірнею, якою запросто утримував трилітровку, він сказав: «Я, звичайно, не факір, але твою благовірну трохи опритомню. Звикай, бо вона тепер наша пацієнтка надовго. Та не вішай носа, зараз сходимо в бібліотеку, і все буде в нормі». Ми зайшли в якусь кімнату, він замкнувся на ключ, а я, роззираючись на 50-дюймовий телевізор, шкіряний диван, крісла і абсолютну відсутність книг, бовкнув: «Яка це в біса бібліотека?!» Тоді Борисович тупо напоїв мене ще справжнім вірменським коньяком, але зараз не

хотілося зриватися, і похід до «бібліотеки» був мені — як приший кобилі хвіст. А ще в мене не було бажання вислуховувати цього розумного чорта, який народився антисемітом, маючи у власному прізвищі сумнівне закінчення. Після випитого максимуму, у певній стадії задоволення він починав чіплятись до мене з питанням: «А тепер скажи, хто ми тут такі були? Ну хто...» І чорта ти йому повинен казати: хазари, кріпаки, совки, сармати, скіфи? Це що, я повинен ставати гадалкою, таким собі оракулом з очима в минуле? Ідіотичне питання від того, хто аж пнеться здатися вищим за всіх бодай на пів голови, ніби він один знає, хто ми тут такі були.

Вранці, вкотре відчуваючи себе гадом, який запроторив благовірну в дурку, я благополучно оминув п'ятику в підпіллі лікарняної «бібліотеки» і, відчувши тимчасову полегкість, сподівався на усамітнення. Хотілося посидіти в якомусь затишному кутку, але наші кав'ярні — зовсім не кав'ярні, а скоріше пивниці. Тут ніхто не читає бодай газети, ніхто не розмірковує над вічним у самоті — всі збиваються в гурти, п'ють пиво, гучно говорять ні про що і позирають на того, хто, попри все, наважиться усамітнитися в суцільному бедламі й замовити тільки горнятко кави, як на схибленого чи скнару. Це вам не патріархальна Європа, якою я трохи повештався.

Поплентався куди очі дивляться, втішаючись сигаретою за сигаретою, ніби немовля пустушкою, не сподіваючись на просвітлення, бо почуття провини було таким же гнітючим, як тоді, коли поховав матір.

Мама хворіла довго, а згоріла швидко. Вона, ще зовсім не стара, зотліла за три тижні. Діабет, кома, інфаркт... Ескулапи по-людському порадили оформити групу, я сам обійшов потрібні кабінети, зібрав анамнези, підписи, направлення... Усе вдало. Їду шукати ЛТЕК, а там сидить невмируща шапокляк із зачіскою, схожою на капелюх, і, дивлячись на мене крізь власну спотворену призму порядності холоднокровним поглядом, протягує папірця, на якому написана дата. «Вона в лікарні, прийти не зможе», — кажу. «Нічого, єщо раз придьош за направлєнієм, ілі поправіцця і сама придьот», — вставляє мене на «ти». Я плюнув, помчав до мами. Тиждень практично не відходив від хворої, бо хотіла, щоб я був поруч, а не хтось чужий, оплачений. За місяць ніби одужала, посвіжіла, почала ходити. Я знову до ЛТЕКу. Шапокляк призначила дату. Привіз маму, сиджу в коридорі, чекаю... Виходить біла, як крейда, і сльозами давиться. Я — до неї. Мама каже: «Вона сказала, що я ще сто років проживу і ніякої групи мені не положено». — «Як це?! Навіть третьої не дали?» — питаю. «Ніякої. Пішли звідси, пішли,

синку! Я цю людину знаю давно». Назавтра у мами повторний інфаркт. І все.

Живу із відчуттям провини. І що страшно: вже ніхто й ніколи не спростує, не відмінить моєї провини, бо нікому. Смерть не виправдовує живих, — смерть може виправдати тільки мертвих.

Я прийшов додому голодний і злий на самого себе. Випив холодної кави і сів за стіл, розгорнувши пожовклі аркуші.

Лист другий МІФІЧНА РОЗА

Дорогий Іване, тоді все обійшлося, бо вже на Хрещатику мого несподіваного кавалера оточили червоні і почали голосно щось розповідати, він навіть не встиг зі мною словом обмовитися. А я, рада старатися, шугнула від них... Щоправда, той комісарчик вже зовсім скоро підловив мене на місці нашої першої зустрічі і майже силоміць затяг до якогось приміщення, схожого на каральну установу. Ні, я зо страху пішла сама, а він вдавав із себе залицяльника, хоча міг бути, та, може, й був одним із членів «черезвичайки», яких, подекували, у Києві було десятків зо п'ять.

В коридорах приміщення було людно. Всі сновигали туди-сюди, як великі чорні жуки. Шинелі, кітелі, шкірянки... Ті шкірянки враз

нагадали мені про обдертий диван з нашої вітальні, про його останні хвилини краси. Він, сповнений урочистої грації, завжди стояв у вітальні. Мама плакала, коли з нього знімали шкіру, ніби із живого. Червоноармієць обережно зрізав оббивку по краєчках, щоб бува не пошкодити. А мені тоді здавалося, що ось-ось диван не витримає тортур і застогне, а може, закричить, так як кричав Соломон, наш сусіда з будинку навпроти, коли прийшли вбивати його сім'ю. Тоді євреї часто кричали криком, збурюючи світ на супротив. Я запитувала своїх близьких: чому ж ми, буржуї, не кричимо, коли приходять убивати нас, чому не кричали священики, яких розстрілювали сотнями? Та мені ніхто на те не відповідав. А із оббивки нашого дивана, мабуть, пошили ще одну шкірянку, бо той одяг полюбляли комісари. Мій тато, дорогий таточко, який відступив із Петлюрою світ за очі, казав, що ті шкірянки, в яких ходили новітні комісари, були пошиті для авіаційного батальйону ще в роки Першої світової війни, з якої почалося наше лихоліття, але їх так і не встигли поносити, а революціонери знайшли той одяг на якомусь складі й видали як уніформу чекістам. А ще він казав, що в шкірянках не так жерли воші, від яких потерпали всі.

Комісарчик, імені якого я ще не знала, всадовив мене в коридорі на лаву і, ніби жартуючи,

наказав чекати, а сам щез за дверима котрогось кабінету. Мені страшенно хотілося втекти, але біля входу стояв червоноармієць із гвинтівкою, він бачив, що ми заходили в цей капкан удвох. Мені нічого не залишалось, як нервуючи йорзати на лаві й тривожно роззиратися довкруг.

Її я побачила і впізнала одразу, хоча коридор цієї страшнуватої установи був довжелезним і велелюдним. Роза теж була в шкірянці, уся така ладненька, спідниця пряма й закоротка трохи, і чоботи лискучі-лискучі, і перепоясана не по-жіночому, бо ремінь широкий і з портупеєю на лівому боці. Доки вона йшла наближаючись, я приглядалася, наче заворожена чи отупіла від подиву, бо та Роза колись грала у єврейському театрі й була такою актрисою, що куди мені. А тепер ось вона йшла довгим коридором, і здавалося, що це й тут тільки грає якусь чудну чи просто модну роль, що десь поруч теж є сцена і скоро, зовсім скоро почнеться вистава... І це тільки грим, тільки костюм, тільки забава.

Наші очі зустрілися. Ми ніколи не були знайомі, але якщо я бачила її, то й вона могла бачити мене. Я не була прямою театру, але сцену я знала, і сцена мене — теж, а це означало, що мене бачили глядачі.

— Ти із театру Садовського! — чи то запитала, чи то ствердила для самої себе Роза,

зупиняючись навпроти мене.

— Угу, — мугикнула я, не знаючи, як поведеться, коли перед очима стоїть жінка у формі антихриста і звертається до мене так, ніби ми вже сто років знайомі, ніби в нас колись була одна на двох годувальниця, ніби ми на «ти» з пелюшок.

— Пішли зі мною! — сказала так, мовби я її підневільна й ніяких заперечень у цілім світі не існує.

— Не можу, — відповіла я, зіщулившись чи то від страху, чи то від огиди, яка вмить наспіла мене чорною хвилею, — аж в очах потемніло.

— А я не питаю, можеш чи ні, — ошкірилась Роза. — Я кажу, пішли!

Я підвелася, але враз згадала про комісарчика і знову сіла на лаву.

— Мені наказали сидіти тут і чекати, — промовила твердо.

Я не знаю, що трапилося б далі, що сказала б мені ще ця сердита до люті жінка, якби із найближчих дверей не вийшов той, кого я подумки називала комісарчиком.

— О, товариш Роза! — вигукнув він і простяг їй руку для привітання по-чоловічому. — А ти що тут робиш? Цю громадянку я вже залучив до робіт. Вважай, що вона мобілізована.

— А я якраз хотіла цю буржуйку направити на миття підлоги у своєму театрі.

— Та нехай спочатку разом із всіма бабами полиже підлогу вокзалу, бо з часів німецьких чистоплюйчиків там жодного разу не милося. Бач, польські жовніри й ті ні разу не напнули цих білоручок.

Я слухала й пригадувала, як нашу Фросю в недалекому вісімнадцятому році німці й справді мобілізували на миття залізничного вокзалу. А вже коли без помпи і без боїв ввійшли поляки в травні двадцятого, то акуратні солдати й елегантні офіцери забули про чистоту київського вокзалу. А може, їх влаштовувала наша антисанітарія, бо знали, що довго тут не затримаються. Хоча справедливості ради пригадався й швидко налагоджений порядок: нічної стрілянини не було, про пограбування теж нічого не чули, навіть можна було ходити ввечері по місту, й театри працювали. Але зараз ці двоє говорять про мене так, ніби саме вони вершители моєї долі. Значить, цей чортів комісарчик хоче просто познущатися наді мною, а я, туполоба, думала, що залицяється.

— Та ти розумієш, товаришу Яровий, що в нашому театрі треба прибратися негайно, бо підлога вже така, що... — Роза, зриваючись на крик, бризнула слиною, а мені здалося, що отрутою. Вона зиркнула на мене кипучим поглядом і трохи стишила голос, схиливши голову до комісарчика. — Слухай, ти можеш віддати мені цю буржуйку?